

7. Більботенко І. Збірка фотографій родини Тарновських у колекції Національного музею історії України. Діяльність В. В. Тарновського – молодшого у Києві / І. Більботенко, О. Терещук // Дворянські садиби як осередки культурно-мистецького та духовного життя XIX – початку XX століття: Матеріали міжнародної наукової конференції 6–7 вересня 2007 р. – Качанівка, 2007. – С. 72–81.
8. Тарновський М. Качановка (Бывшее имение Тарновских, ныне Олив) / М. Тарновский // Столица и усадьба. – 1915. – № 40–41. – С. 4–12.
9. Модзалевський В. Тарновські / В. Модзалевський // Хроніка–2000. – 1996. – Вип. 16. – С. 175–190.
10. Модзалевський В. Л. Малоросійський родословник / В. Л. Модзалевський. – К.: 1996. – Т. 5. – Вип. 1. – С. 29–54.
11. Вядро Г. У Качанівці, у колгоспному санаторії / Г. Вядро // Комуніст. – 1935. – 1 серпня.

Товстоляк Н. Н. М. В. Тарновский и его семья.

Интеллектуальная история XIX – первой половины XX в. – актуальное направление истории Украины, мета статьи – история семьи М.В. Тарновского – автора генеалогии Тарновских та статьи про усадьбу Качановку, воспоминаний про Тарновских и Т. Шевченко. Проанализировано произведения М.В. Тарновского и его общественную деятельность. Автор рассказала о его семье, сделала вывод о необходимости продолжения изучения жизни и творческого наследия, в том числе общественную работу в Киеве в начале XX в., а также его рукописей и фотографий.

Ключевые слова: интеллектуальная история, генеалогия, Т. Шевченко, усадьба Качановка, род Тарновских, И.М. Трач (Тарновская).

Tovstolyak N. N. M. V. Tarnovsky and his family.

Intellectual history of 19th – the first part of 20th centuries is urgent issue of Ukrainian history, the purpose of the article is family of M. V. Tarnovsky – the author of Tarnovsky' genealogy and the first article about Kachanivka Estate, memoirs about Tarnovsky and T. Shevchenko. M. Tarnovsky' works and his social life are analyzed. The author told about his family, draw a conclusion to continue the research his life and works, including work in Kiev, and also has manuscripts and photographic works.

Keywords: Intellectual history, genealogy, T. Shevchenko, Kachanivka Estate, Tarnovsky' family, I. M. Trach (Tarnovska).

УДК 7.078:069.01](477/53)Скаржинська

Д. В. Сергієнко

МЕЦЕНАТСЬКЕ ПОДВИЖНИЦТВО КАТЕРИНИ СКАРЖИНСЬКОЇ (1852–1932)

Розглянуто причини зацікавлення меценатською діяльністю К. М. Скаржинською. Описано етапи створення першого приватного історико-краєзнавчого музею. Стаття акцентує увагу саме на добродійній діяльності меценатки, яка була мало досліджена у порівнянні з музеєтворчою сферою життя Катерини Миколаївни. Окремо висвітлено участь у поширенні народних промыслів серед молоді, що підвищило рівень добробуту населення. Проаналізовано роль добродійної діяльності у сфері музеєзнавства, археології та освіти на розвиток науки і культури Лубенського повіту та всієї Полтавщини.

Ключові слова: Катерина Миколаївна Скаржинська, меценатство, археологічні дослідження, Полтавська губернія, перший приватний історико-краєзнавчий музей.

У другій половині XIX ст. Полтавська губернія опинилася у центрі громадівського руху, який спричинив сплеск інтересу до вивчення історії, етнографії, археології, поширенню освіти та видавничої діяльності. Все це набувало високого рівня винятково завдяки приватній ініціативі. Полтавщина породила велику когорту суспільно-громадських діячів – дослідників, філантропів, меценатів, музеєзнавців, колекціонерів. Особливу роль у суспільно-громадському русі займала жіноча ініціатива. Серед жінок-подвижниць добродійності у галузі культури і освіти слід відзначити Парасковію Кочубей, Варвару Репніну, Єлизавету Милорадович-Скоропадську та Катерину Скаржинську. Дослідженню меценатської діяльності останньої і присвячена публікація.

Відправною точкою розкриття теми є розвідки краєзнавців та музейників. Зокрема, Б. С. Ванцак [1, 2, 3, 4, 5] у своїх публікаціях розглядав К. М. Скаржинську, як музейного діяча, колекціонера та археолога-етнографа, досить опосередковано описуючи її меценатську діяльність. Ґрунтовне дослідження О. Б. Супруненко [6], розкриваючи археологічну складову діяльності першого приватного історико-краєзнавчого музею, виокремлює персональний внесок Катерини Миколаївни на становлення археологічної науки в Україні. О. Ю. Ільченко [7] у своїй студії, досліджуючи внесок відомих меценаток у розвиток вітчизняної освіти, науки, культури XIX – початку XX ст., тезами характеризує музейну та благодійну складову діяльності Катерини Миколаївни. У дисертаційних роботах І. В. Дворкіна [8] та І. Ю. Суровцевої [9] К. М. Скаржинська фігурує як приватний колекціонер з “провінції”, який зробив немалий внесок до становлення земських музейних установ.

Названу кількість публікацій можна вважати недостатньою для розкриття зазначеної теми. Вони розглядають діяльність Катерини Миколаївни у сфері музейництва, досить поверхово описуючи її

благодійну роботу у сфері культури та освіти. Тож запропоноване дослідження має на меті розглянути благодійну та просвітницьку діяльність Катерини Миколаївни Скаржинської в межах Полтавської губернії у другій половині XIX початку XX ст.

Катерина народилася 7(19) лютого 1852 р. в м. Лубни [5, с. 15]. Вона походила з дворянського роду по батьківській лінії з Райзерів, по материнській – Лодигіних-Кир'якових [6, с. 37].

Виховання отримала вдома, росла в Лубнах та с. Постава-Мука. Неодноразово в її батьків гостив геолог, майбутній ректор Київського університету, професор К. М. Феофілактов, який і був одним із перших відомих наставників майбутньої меценатки. Вдома К. М. Скаржинська освоїла французьку та німецьку мови [6, с. 37]. У віці 10 років Катерина разом з матір'ю і бабусею переїхала в родове помістя в селищі Нікольському Тверської губернії, виїжджаючи на зиму жити в Москву або Петербург. Тут дівчинка навчалася і виховувалася в кращих професорів, відвідувала театри, музеї. Вже в цьому дитячому віці вона прагнула, щоб освіченими були і сільські діти. То ж 14-річною вона відкриває для сільських дітей народне училище, де вчителювала спеціально замовлена вчителька з Петербургу. Згодом її зусиллями для селян була влаштована і лікарня [2, с. 45].

У 1869 р. Катерина побралася з Миколою Георгійовичем Скаржинським – українським дворянином відомого шляхетсько-старшинського роду [10, с. 426-427]. Військова служба чоловіка стимулює у К. М. Скаржинської бажання продовження самоосвіти. Зі створенням лубенських гімназій з нею проводять заняття кращі педагоги, вона складає іспити за курс жіночої гімназії і вступає на Бестужівські жіночі курси у Санкт-Петербурзі [4, с. 43]. Під час навчання оглядає зібрання Ермітажу, Академії Мистецтв, заводить знайомства у середовищі столичної інтелігенції. Але освіту не закінчує у зв'язку з переводом чоловіка на нове місце служби та у 1879 р. повертається до Круглика під Лубнами. І тут молода дворянка продовжує справу, розпочату в Нікольському: будує школу для сільських дітяків з бібліотекою, шкільним музеєм, лабораторією.

Справою її життя стало зібрання колекції старожитностей, мистецтва і природи [2, с. 46]. До Круглика перевозяться учнівські і студентські колекції, архів Райзерів-Лодигіних. Ознайомлення з колекціями родича – красзнавця, колекціонера та громадського діяча Григорія Кир'якова, і Лубенської гімназії пробуджує в неї цікавість до археології. Разом з Григорієм вони здійснюють кілька розкопок пам'яток археології, консультуються з Федором Камінським – вже тоді відомим лубенським археологом-аматором [4, с. 50].

Колекція починає переполювати кімнати маєтку Катерина Миколаївна домагається від чоловіка спорудження будівлі для музею [6, с. 38]. Перед музейним приміщенням розбиваються парк та квітники, поряд розміщується оранжерея. Для збірки активно починають закуповуватися музейні предмети. Подружжя Скаржинських, звертаються за допомогою до своїх родичів, сусідів, селян, лубенських міщан, від яких до Круглика і потрапляють численні речі. На придбання колекцій витрачаються значні кошти [4, с. 50].

Для ознайомлення з розвитком музейної справи К. М. Скаржинська здійснює 1883 р. поїздку до Петербурга і Москви, де відвідує Історичний, Політехнічний і Румянцевський музеї, зустрічається з керівництвом Московського археологічного товариства [11, с. 95-110]. Того ж року, перебуваючи в Києві, знайомиться з відомими меценатами Володимиром Тарновським і Адріаном Мазаракі, пізніше – оглядає їх колекції та Археологічний музей Київського університету [6, с. 39]. Ці екскурсії та контакти сприяли не тільки поповненню круглицьких збірок, придбанню необхідного обладнання та матеріалів, а й отриманню власницею музею певних практичних знань, які вона апробувала у власному музеї.

З метою розширення музейних збірок та наукового вивчення найдавнішого минулого Лубенського Посулля Катерина фінансує розпочаті у 1881 р. Федором Камінським розкопки курганів на південній околиці Лубен, в урочищі Лиса Гора, матеріально підтримує майбутнього відомого українського археолога та історика Василя Рязкоронського у його обстеженнях пам'яток по річці Сулі, здійснює кілька власних спроб археологічних розкопок, упроваджує в життя програму збору церамек, оплачуючи надіслані до Лубен надходження, закуповує іконостаси, деталі облаштування старих церков, скарби тощо [6, с. 41].

В “нагороду” за активну наукову та музейну діяльність К. М. Скаржинську обрали членом кількох наукових товариств – Московського нумізматичного, Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії [4, с. 15], почесним членом Полтавської вченої архівної комісії [12, с. 16]. Але музеєтворчість Катерина розглядала лише як один із напрямків упровадження широкої освітньої програми для населення околиць Лубен, вона вела активну суспільно-корисну та добродійницьку роботу [4, с. 46].

У листі від 1891 р. до професора Київської духовної академії Миколи Івановича Петрова вона повідомляла: “...я цієї осені відкриваю... у Круглику ... народну школу, чайну, вечірні читання для народу, читальню з бібліотекою”. І далі - про те, що вже знайшла викладача, який “буде ... читати курси вчителям... народних училищ” [13, арк. 14].

Разом з тим, підтримуючи програму Полтавського земства щодо піднесення кустарних промислів і підвищення добробуту населення, Катерина Скаржинська влаштувала у маєтку столярну й ковальську майстерні. “Для них виписувала хороших майстрів, і молоді люди, після закінчення тієї чи іншої майстерні, самі добре працювали”, – повідомляла вона відомому кооператорові Миколі Васильовичу Левицькому [14, арк. 1-2]. Також вона подарувала частину своїх земельних угідь у селі Терни, яке знаходилось неподалік Лубен, для побудови нижчої сільськогосподарської школи II розряду, перший набір до якої було проведено у жовтні 1891 року [7].

У зв'язку з селянським рухом в Лубенському повіті, загостренням внутрішньополітичної ситуації в країні та особистими проблемами в кінці XIX ст., К. М. Скаржинська вирішує виїхати за кордон. [15, с. 158]. Після довгих переговорів Катерина Миколаївна передає колекції свого музею до природничо-історичного музею Полтавського губернського земства.

Чоловік Катерини Миколаївни, який займав посаду почесного наглядача Лубенського повітового училища, досить стримано сприймав меценатські клопоти своєї дружини. Йому імпонувало колекціонування, але він був проти всіляких видавничих витрат та зустрічей з науковцями. У Скаржинських росло троє дітей – сини Володимир, Ігор та донька Ольга. На 1905 р. подружні зв'язки виявилися розірваними [6, с. 44], бо Катерина разом з дітьми Ігорем, Ольгою та їх вихователем Сергієм Климентійовичем Кульжинським виїхала до Італії, пізніше перебралася в Швейцарію в м. Лозанна. По смерті чоловіка, вона продала всі свої земельні володіння, а 30 десятин віддала для побудови сільськогосподарської школи [16, арк. 71-73зв].

Катерина Миколаївна продовжила свою добродійну діяльність і за кордоном, яка не раз потрапляла в поле зору жандармської агентури. Донесення “про революційну діяльність” мецената зберегли відомості про майновий стан К. М. Скаржинської та усю її добродійницьку діяльність на початку ХХ ст. Досить значні суми були витрачені нею як добродійницяка допомога українській та російській еміграції в Швейцарії. Так, К. М. Скаржинська виділила 2000 франків Женевській касі взаємодопомоги політемігрантів, на які була придбана каретна майстерня для працевлаштування безробітних земляків. У Лозанні заснувала робітничий будинок, два роки утримувала притулок дня співвітчизників, а коли його закрила за обмаллю коштів – не відмовляла в грошовій допомозі особливо нужденним [16, арк. 73зв-74], українським учням і студентам [17, с. 200]. Згодом вона звернулася до швейцарських федеральних властей з проханням підтримати її бажання відкрити ясла для сиріт греків, болгар, сербів, турок, убитих під час Балканських воєн, збирання необхідних для цього коштів [16, арк. 73–73 зв.]. Це вже переповнило чашу терпіння місцевих спецслужб, і на Катерину Миколаївну було зібране досьє, з яким ознайомлена російська жандармерія [16, арк. 73 зв.].

Вона співчутливо ставилася до різних течій робітничого руху, насамперед, тому, що в його емігрантських колах було чимало вихідців з Лубенщини. У помешканні благодійниці на досить скромних прийомах 1911–1912 рр. можна були зустріти меншовиків, есерів, більшовиків, лідерів Бунду. Більшість з цих політичних партій не раз користувалася добродійністю господарки. З цього приводу до неї зверталися і О. М. Горький, В. І. Ленін та ін. [6, с. 46]

Яскравою сторінкою подвизництва К. М. Скаржинської у Швейцарії було видання у м. Давос літературно-наукового і політичного журналу “За рубезом”, в якому відображалася вся палітра ідейних течій та напрямків революційної еміграції України і Росії початку 1910-х рр. [4, с. 48]. Поява закордонного журналу, фінансованого К. М. Скаржинською, з помітною назвою “За рубезом” передували цілій серії аналогічних видань, з оглядом подій за кордоном у ХХ ст. [6, с. 26].

У 1913 р. К. М. Скаржинська пориває будь-які зносини з діячами політичних партій, насамперед, меншовиками, роздратована фактами підробки останніми власних векселів. Жінка була глибоко вражена підступністю, так званих, революціонерів, що виманювали з неї гроші, прикриваючись балачками про необхідність освітніх заходів у ході революційної боротьби. Вона замкнено живе на віллі “Ле Пьопліє” у швейцарському селищі Розіаз під Лозанною [16, арк. 165-165 зв.]. Із початком Першої світової війни – повертається в Україну, де оселяється у своєї доньки О. М. Климової та допомагає їй у справі перетворення Круглицького училища для дорослих на приватну вечірню гімназію зі спільним навчанням хлопчиків і дівчаток, прийомом єврейських дітей, створенням учнівських організацій, листується з літераторами та митцями, відомою письменницею Л. О. Яновською, допомагає поетам-початківцям [6, с. 46-47].

На початку 1920-х рр. К. М. Скаржинській, за особистим розпорядженням В. І. Леніна, була призначена невелика пенсія [1, с. 4]. Та в кінці 1920-х рр. колишній поміщиці пригадали й дворянське походження і толерантність не тільки до Леніна, а й до меншовиків. Злиденна пенсія була зменшена до мінімуму, а після відмінена зовсім. Позбавлення засобів до існування відбилосся на матеріальному становищі і здоров'ї. В останні роки Катерина Миколаївна жила на грошову допомогу Сергія Климентійовича Кульжинського. Вона померла, всіма забута, влітку 1932 р. у Круглику під Лубнами, де і була похована [3, с. 38-40].

Ім'я Скаржинської було внесене до списків найвизначніших уродженців дворянського стану Полтавської губернії [18, с. 268, 19, с. 255]. А нещодавно в Лубнах з'явилася вулиця Катерини Скаржинської. Розділи експозицій, присвячених діяльності визначної подвизниці вітчизняної культури, з'явилися у Лубенському і Полтавському краєзнавчих музеях, відомості про неї потрапили на сторінки путівників та іншої літератури [4, с. 50].

Таким чином, дворянське походження, спочатку блискуче домашнє виховання, а потім Бестужівські курси, знайомство з відомим геологом, професором Київського університету К. М. Феофілактовим, проживання в Санкт-Петербурзі, подорожі до Німеччини, Швейцарії, Франції сформували світогляд молодої панянки, прищепили їй захоплення мистецтвом та розкрили проблему необхідності освітнього та культурного виховання серед населення. Катерина виявилася талановитим організатором не тільки музейної справи, а й наукових досліджень, втілювачем у життя видавничих й освітніх проектів. Завдяки меценатській діяльності у сфері освіти у Лубнах відкрилися чоловіча та жіноча гімназії, бібліотека, були організовані вечірні читання для народу, що підвищило рівень освіченості серед населення, а відкриття ремісничих майстерень надавало змогу доброго працевлаштування після закінчення курсів. Її захоплення колекціонуванням, археологічні розвідки, етнографічні дослідження сприяли не тільки поповненню власного музейного зібрання, музей у Круглику певною мірою пришвидшив не лише створення Музею Полтавського губернского земства, а й таких громадсько-наукових інституцій краю, як Полтавська Вчена Архівна Комісія та Полтавський Церковний історико-археологічний комітет з давньосховищем.

Отже, діяльність Катерини Миколаївни Скаржинської мала відчутний вплив на розвиток культурного і наукового життя Лівобережної України наприкінці ХІХ – початку ХХ ст. Катерина Миколаївна Скаржинська утвердила своєю діяльністю шлях, котрим дещо пізніше пішли визначні представники українського громадсько музейництва - меценати рубезу ХІХ – ХХ ст. – Олександр Поль, Володимир Тарновський,

Богдан Ханенко та інші, праця яких завжди вирізнялась і громадськими організаційними формами збирання матеріалів, і широкою освітньою роботою, і постійною боротьбою з урядом за найелементарніше поліпшення музейної справи.

Перспективами подальшого дослідження є відтворення діяльності жінок-меценатів Наддніпрянської України у сфері збереження пам'яток історії та культури (XIX – поч. XX ст.), а також аналіз впливу результатів меценатської діяльності жінок на культурно-історичні процеси загалом.

Джерела та література

1. Ванцак Б. С. Заповіла народів // Україна. – Київ., 1987. – Верес. – № 36 (1596). – С. 4.
2. Ванцак Б.С. Із роду Кирикових // АЗ ПКМ. – Полтава: ПКМ, 1992. – Вип. 2. – С. 45-47.
3. Ванцак Б.С. К.М. Скаржинська і революція // АЗ ПКМ. – Полтава.: ПКМ, 1992. – Вип. 2. – С. 38–40.
4. Ванцак Б. С. Подвижники українського музейництва (Григорій Кириков, Федір Камінський, Катерина Скаржинська, Гнат Стеллецький) / Борис Сидорович Ванцак, Олександр Борисович Супруненко . – Київ.: Б.в., 1995. – 135 с.
5. Ванцак Б. С. Усе віддано людям. – Авт. машинопис. – Лубни, 1971. // ДАПО. – Ф. 222. – Оп. 1. – Спр. 2655. – 21 арк.
6. Супруненко О. Б. Археологія в діяльності першого приватного музею України: Лубенський музей К.М.Скаржинської / Олександр Борисович Супруненко. – Київ – Полтава.: Археологія, 2000. – 391 с.
7. Ільченко О. Ю. Меценатство в персоналіях: видатне жіноцтво України (XIX – початок XX ст.) / О. Ю. Ільченко // Педагогічні науки. – 2009. – Вип. 1. – С. 114–120. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/pena_2009_1_20.pdf
8. Дворкін І. В. Трансформація музейної справи Наддніпрянщини у 1805-1920 рр. (за матеріалами Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній та м. Києва) : автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ., 2009. – 19 с.
9. Суровцева І. Ю. Меценатство в Україні другої половини XIX – початку XX ст.: автореф.дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / Донецький національний ун-т. – Донецьк., 2006. – 19 с.
10. Лазаревський А. Одержок из дневника полтавского помещика (1834-1835 гг.) // КС. – К., 1893. – Т. 41. – Июнь. №6. – С. 398-427
11. Пустовіт Т. П. Супруненко О.Б. Федір Камінський (1845-1891): наукова та епістолярна спадщина. – Полтава.: ПКМ, 1992 – 180 с.
12. Павловський І. Ф. сост. К десятилетію Полтавской Ученой Архивной Комиссии: Отчет со дня открытия с 26 октября 1903 г. по 26 окт. 1913. – Полтава.: ПУАК, 1913. – С.16.
13. ІР ЦНБ НАНУ. Ф. 2. – Спр. 5997. Лист К. М. Скаржинської до М.І. Петрова про відкриття школи та читальні у Круглику. – 14 Арк.
14. ІР ЦНБ НАНУ. Ф. 1. – Спр. 16172. Лист К. М. Скаржинської до М. В. Левицького про роботу столярної та ковальної майстерень у Круглику. – 2 арк.
15. Лубенський естество-історический музей г-жи Скаржинской // Киевская старина. – 1903. – Т. 83. – Декабрь. – С. 158.
16. Державний архів Російської Федерації. – Ф. Департаменту поліції - ОО. – Оп. 1906 р. – Спр. 115. – Т.21. – Донесення начальника полтавського губернського жандармського управління про К. М. Скаржинську. – 165 арк.
17. Луговий О. Визначне жіноцтво України. Історичні життєписи у чотирьох частинах. – Торонто: Український робітник, 1942. – 254 с.
18. Павловский И.Ф. К истории Полтавского дворянства. 1802-1902 гг.: Очерки по архивным данным. – Полтава.: изд. Полтав. дворянства, 1907. – Т. II. – 303 с.
19. Павловский И.Ф. Полтавцы иерархи, государственные и общественные деятели и благотворители. – Полтава: ПУАК, 1914. – С. 255

Сергиенко Д. В. Меценатское подвижничество Катерины Скаржинской (1852-1932).

Рассмотрены причины интереса меценатской деятельностью К. М. Скаржинской. Описаны этапы создания первого частного историко-краеведческого музея. Статья акцентирует внимание именно на благотворительной деятельности меценатки, которая была мало исследована по сравнению с музееведческой сферой жизни Екатерины Николаевны. Отдельно освещено участие в распространении народных промыслов среди молодежи, что повысило уровень благосостояния населения. Проанализирована роль благотворительной деятельности в сфере музееведения, археологии и образования на развитие науки и культуры Лубенского уезда и всей Полтавщины.

Ключевые слова: Екатерина Николаевна Скаржинская, меценатство, археологические исследования, Полтавская губерния, первый частный историко-краеведческий музей.

Sergienko D. V. Patronage selfless of Kateryna Skarzhynska (1852-1932).

The article discussed the reasons why K. M. Skarzhynska was interested in patronage. The steps of creating the first private historical museum were described. The study focuses attention on charitable activities of patron, which was insufficiently investigated in comparison with the museological sphere of life of Ekaterina Nikolaevna. Separately studied Ekaterina attended in distributing crafts among young people, who have helped improve the well-being of the population. The role of charitable activities of K. M. Skarzhynska in the field of museology, archeology and education and their influence on the development of science and culture of the Lubny and the whole Poltava region is analyzed.

Keywords: Ekaterina Nikolaevna Skarzhynsky, patronage, archaeological research, Poltava Province, the first private museum of local history.